

Andoy, Hininginlan

Pantaleon Kardenas

Sa pagkahumag kuha ni Andoy sa iyang salakot, nanaug sa (putol) balay aron pagbunglay ug (putol)gtubay sa nagapalisay sa yu(putol) ng iyang ginauma.

Igo lamang siyang nakalusad katapusang ang-ang sa iyang (putol)dann, maoy hitukmaan niya (putol) usa ka sulugon ni Don Cosme– -naila sa anggong Nyor (putol)– -nga iyang agalon, nagtu(putol) usa ka sulat.

Ug gibasa niya:

“Andoy:

Panghipus: biyai ang imong puloy-anan ug pangitag laing agalon. Paabuton ko nga sulod sa usa ka semana, sukad madawat mo kining sulat, kinahanglan gayud nga ikaw ug banay mohalin diha sa walay daghan pang kutikuti.

COSME”

Daw nahugno si Andoy sa iyang gitindugan sa pagkabasa niining sulata. Naminghoy ug nahinuktok, ug, sa ibabaw sa iyang ulo, daw ingon sa dunay dakung bato nga gibundak . . .

Unya, human moagi ang tulo kun upat ka adlaw, ang lawas niya daku na kayo ug kalian: naniwang ug nagkaga. Nakulangan sa maayong kinatulgan. Kanunayng nagmasulubon, kanunayng nagatungok . . .

Si Andoy maoy usa sa mga (putol)op ni Don Cosme sa usa sa mga lungsod sa kasadpan sa Sugbu, nga, unya, tapus dagway kadto sa usa ka tuig, miusbaw sa pagka sinaligan kun piyado niya sa iyang dakung yuta sa usa sa mga balangay sa maong lungsod.

Dul-an na karon sa napulo ka tuig nga si Ando naghupot sa maong katungdanan.

Matagtuig diyutay da ang madawat niyang P600.00 nga itanto kaniya sa iyang agalon sa pagkapiyado. Gawas pa niini, may lain pa gayud siyang makita kay nagakaugalingon man pag-uma nga dagway dili mokunhod sa usa ka bakid ang pugas.

Minyo siyang kang Rosa Fiel, usa ka batan-on nga kagikan sa banayng kabus ug nakatapus pagtuon sa intermedia. Buotan siya nga pagkababaye. Dunay kaiyang kamadanihon ug kamabihagon. Siya, bisan ania na kita ning panahon sa kabaghoan, panahon sa kiskis sa kilay, pakungon ug pakibol sa buhok, pamintal sa nawong ug pasinaw sa mga kuku, wala gayud mosuon ug moawat ning urog sa mga pangundat ug pamiga, aron pagkabig ug

pagdani sa kalaken-an sa mga paaging malamaton ug malimbungon . . .

Ang magtiayon duna pa lamay pito ka mga anak.

Sanglit tawong dungganan ug kugihan, si Andoy, sa ngadto-ngadto, miuswag sa iyang pagpuyo. Nahamugaway nag diyutay ang panginabuhi sa iyang banay karong mga adlaw. Nakapamalit nag mga butang alang sa panimalay. Ang tawo kong mohinay na nganig burot, dili nato ikahibulong nga dunay mga baba nga managbua, managtabisay sa laway, ug mga matang managpanglurat . . . Ug si Andoy, gumikan niini, nahiagum sa kasina ug kantalita sa iyang mga silingan, niadtong iyang isigkasaop kanhi . . .

Ginadaut karon ang iyang pagka tawo. Sa likod ginalibak siya ug ang iyang banay . . . Naghasi ug mipasad ang mga paskin nga ginapapilit sa mga lubi ug mga kahoy, nga nagpasangil kaniya, nga kono, nangahas pagpanghilabut sa mga kinamang mais sa iyang agalon, aron pabayloag isda; ginapapintos ug ginapatilaub ang mga anagon aron ipamaligya; mga binulig saging nga ipatumod ngadto sa lungsod aron panapion, ug uban pang mga pagbutangbutang, nga ang tanan, sa pagkamatuod, lunlon mga huab ug mga tinumotumo lamang . . . Apan, sa atubangan niining tanan, siya wala maunsa, wala makibo, kay, alang kaniya, ang tawo dili angay magbaton bisan sa labing diyutayng kalisang samtang wala siyay dautang buhat nga makapuling sa mga mata sa katawhan ug mahasupak sa balaod . . .

Usa sa mga suod kaayong higala niya, ang hapit matagpangaon igakasalo nila sa kananan; ang tawo nga dili kay makausa da niya luwasa sa taliwa sa kagutmanan ug kawad-on; ang tawo nga, kon mokinahanglan na ngani kaniya, dili kabalibaran, mao hinuon ang labing nagliput kaniya, mao ang labing nasina sa iyang pagkabutang karon . . . Kadtong tawhana mao si Kainto.

Apan si Andoy nga misalig niini, nga mituo sa pagkatawo ning iyang higala, nga sama kayag kinaiya ug pagbati, milaum lamang gayud sa ilang pagnagsuod, ug walay diyutayng katahap nga ang iyang gipakaiguong kauban, makaako pagbudhi kaniya sa kapulihay . . .

Ug sa ingon, ang mga adlaw sa ilang panagsandurot; ang mga adlaw sa tabi ug libak sa mga dapawog dila ug balhiboog dughan, nanagpangbalay, nanagpanglupad, sa wala niya hatagi bisan ngani sa labing diyutayng pagtagad lamang : ang tanan gipalapus sa luyong dalonggan! . . .

Alang niadtong dapita, diin ang mga pumopuyo naglabi ang mga tag-as ug tul-an, tilimadon kim sa mga karaan sa pagkakulhanon ug pagka taspukan; diin hapit ang tanan pulos mga palibak, palaaway, tigpanusabay, kayoan, isipan ug himantayon, si Andoy, ang kanila, dautan kaayog dungog. Magalakaw kini sa kadalanan nga ginahimong sumsuman ug ang mga mata sa tanan atua itutuk kaniya . . . Mao ang mga mata sa mga mapahitas-on, sa mga masinahon ug mga mayubiton! . . .

Ngano ginabantayan si Andoy? Unsay iyang sala?

Si Andoy maoy usa ka taong makugi. Manggibuhaton. Matinahuron ug malikayon sa kablingkilan. Dili tigpanumbay kon walay dagkung kinahanglan. Dili modaut sa dungog sa iyang isigkaingon. Dungganan siya nga pagkatawo. Manggihatagon. Mabination ug

maluluyon sa mga kabus, labi na gayud sa mga tigulang. Maayong bana ug sulondong amahan bias, matud pa, igo lamang nakatungha usa ka tuig sa kolehiyo ni San Carlos sa Sugbu.

Unya nga naangkon niya kining mga hiyasa, karon nga gumikan sa iyang paghago ug pagbudlay, miuswag nag diyutay ang iyang pagpuyo, angay ba siyang makadawat sa kasilag ug mga pagyubit sa mga katawhan? Angay ba siyang kasinahan? Dili ug dili! Hinunoa, angay siyang pahalipayan ug gantihan . . . Dili kasinahan, kon kining kasinaha nagdalag kasilag ug kahugaw sa tinguha; apan oo: angay siyang kasinahan kong kining kasinaha nagsukad lamang sa gugma, nagsukad sa usa ka pagbati nga makapasibut kanato, aron pagpanig-ingon ug pagsuhid kaniya, aron pagsubay sa iyang mga agi ug mga tunob . . .

Ug bunga sa kadunggan ug kamanggibuhaton ni Andoy, karon siya nahimutang na sa us aka kahimtang nga kasarangan, nga, bisan dili pa matawg nga bahandianon, apan wala na siya maglisod sa pagpanginabuhi, sa pagpakaon sa iyang asawa ug mga anak.

Ugaling kay kining palara nga naangkon karon niya gipakahimong sala sa iyang mga silingan . . . Ug mao na kadto nga wala siya hikaslungi: napuno siya sa mga pagtamay, nahimong sultihon ang iyang inanay nga pag-uswag, nahimong hilisgutan ang diyutayng pag-aginsod sa iyang kahimtang karon. . .

Usa ka kombira sa ilang balay gidalit usa ka adlaw niana. Pahinungud kadtong hikaya sa iyang igsuong babaye ug mga anak niini, nga bag-ong nahidunggo gikan sa Masbate, ug mikabat na sa pito ka tuig nga wala sila managkita ug mao pa kadto.

Gidapit ni Andoy ang tanan niyang mga silingan, ug labi nang wala maulahi, si Kainto, ang labing suod niyang higala.

Usa ka sayaw nga tinugtugan sa alpa ug sista gidalit sa tagbalay sa ilang mga dinapit. Samtang sa itaas sa balay nanagsayaw, sa tugkaran niini gisadsad ang balitaw ug tirana.

Sa pagka hapon, samtang duro pang sadsad ang kaulitawhan ug kadalagahan niadtong balangaya, nahitungha, sa dakung kahikurat ni Andoy, kay dili man gihapon, si Don Cosme. Iyang gisugat kini ug gipadayon. Apan si Don Cosme ig lamang nga miptuyhakaw sa iyang ulo aron paglili kinsa kadtong mga dumoduonga nga diha sa balay sa iyang piyado, ug dayong panamilit, nga nanubay sa balibisan sa maong balay, tinutok ang mga mata sa tanan kadaplinan ug kasuoksuokan niadtong dapita, daw ingon sa (putol) siyay gibulong, ingon sa (putol) gipaniid . . .

Ang sayaw nagpada(putol) dakung kasadya ug (putol) hangtud sa laum nan(putol)

Sa pagka buntag (putol) sayong sinugo (putol) nga paadtuon (putol). Kini, bisan mao (putol) tungod sa pag(putol) maglangan bisa(putol) ug miadto gilayo(putol) iyang agalon.

– Gipatawag ko (putol) kanayon si Don Cosme – (putol) imo akong sultihan sa matu(putol). Sa using adlaw nadawat ko (putol) ning usa ka sulat nga nagsun(putol) bong sa imong mga buhat . . . Anaa, basahaa . . . – ug giitsa ang sulat.

Gidawat ni Andoy ug gibasa. Hilabihan kay dili diyutay an(putol) iyang kahikugang! . . . natino(putol) niya pagayo nga kadtong sulata bisan wala timan-i, agi gayu(putol) ni Kainto . . . Pastilan kahiub(putol) sa iyang buot sa gibuhat sa (putol) yang gipakaigsuong higala, (putol) gituhoan nga dili kaniya (putol) budhi! . . . Nakahilak siya (putol) tubangan sa iyang agalon, ug ang tanang nanghimutang niadtong maamon-amongong surat, iyang gipanghimakak; nga dili matuod ang mga gipasangil kaniya, ug maoy mga pagbutang-butang lamang kadto ug mga pagdaut sa iyang kaugalingon ug sa iyang banay . . .

– Ayaw na dihag minaut . . . Tumug-an ka lamang aron dili maungkag ang inyong kaugalingon; kong dili ikaw buot nga mamatay sa gutum, ug uban kanimo, ang imong asawa ug mga anak, ayaw paglimod. Hibalo nga gawas kanako dili kamo mabuhi. Sa adlaw nga kamo mahimulag dinhi kanako, tuhoi ako, magkamang kamo sa yuta, sama sa ulod, ug, sama sa ulod, magkaon kamo sa mga dahon sa kahoy . . . hala, angkona kanang imong sala . . .

– Intawon, nyor Ome . . . malisud ang pag-angkon sa us aka sala nga wala gayud mabuhat. Andam ako sa imong isilot kong himatud-an man ugaling nga may kasal-anan . . . Apan . . . wala gayud intawon akoy sala . . . Anaa, saksi si Bathala . . .

– Mao na gayud: ang mga kawatan dili moangkon sa ilang sala . . .

Mihilum makadiyut si Don Cosme. Mitindog ug nagsuroy-suroy sa atubangan ni Andoy. (putol) ipadayon pagsulti: (putol) otimbanga kana, An-(putol) imong hunahuna . . . Ka-(putol) ang imong asawa ug mga (putol)k . . . Kon dili ka moila sa i(putol) ng sala, na, magbasul ka da (putol) ling. Lakat na ug dad-a ka-(putol) g surat . . .

Giluklok ni Andoy kadtong surat ug wala na siya motubag sa mga sulti sa iyang agalon.

Mao man gayud: sagad sa mga saop nga matamba sa pakig-atubang ug pakigharong sa ilang mga agalon ug mahimong amang sa atubang niini . . .

Ug sinawilik ang mga luha, si Andoy manaug sa balay sa iyang agalon . . .

Si Don Cosme gikalisan kaayo sa iyang mga tawo, labi na gayud sa mga kabus nga iyang kasikbit. Palabilabihon. Tigpalabpong ug sinultihan. Dili diyutay ang mga luha nga miagas sa mga alaut tungod kaniya! Mahuyang ug diwa. Walay panghunahunang lungtad. Hagip-ut ug hiktin kaayog kaisipan . . . Motuotuhon. Tawo nga, kon dili pa tungud sa iyang salapi, ang katawhan dili mohatag kaniyag bili, dili kaniya mahinugon; ug sa iyang pagkalungsoranon, ang lungsod dili kaniya mokinahanglan, kay wala kaniyay maani, kay wala kaniyay mapaabut . . .

Sa ilang panagsulti, nagpamati diay si Nyora Memeng, ang ang asawang buotan ug manggiloy-on ni Don Cosme.

Masinaligon kaha sa (putol) walay sala sa ilang piyado, (putol). Nyora Memeng miduol sa iya (putol) bana ug miingon:

– Ayaw hinalia kanang imong hunahuna, Cosme. Panida usa kong tinuod ba ang mga

gipasangil ug gibutangbutang kang Andoy. Nasayud ka na man bitaw sa mga tawo nianang dapita: tabian, palibak ug masinahon. Maluoy intawon kita sa atong mga tawo nga imo lamang singhagan, labi na gayud sa mga nanagbuotan kanato, sulod sa dugay nang mga adlaw, sama kang Andoy.

– Saba diha! Silaban ko karon kanang imong ngabil niining tabako! Mistil ba akong imong tambagan nga but-an man ako!

– Dili . . . Ang ato ugod, Cosme, kanang walay mga mahiubus kanato, nga walay mga kabubut-ong masilo ug mga kasingkasing masamad. Nga ang mga agalon ug mga saop managkabulag unta sa paaging walay kaping kabubut-on, kana, oo, mao kana ang sa kanunay akong gipanghinaut, sa mga higayon sa akong mga pagpalandong ug paghinuktok . . . Duna kitay mga anak, ug walay makatag-an sa ilang kaulahian. Ang tawo dili lungtad sa iyang pagpuyo ning kalibutan, ingon nga dili dumalayon ang kahimtangan sa tagsatagsa. Ang kabus, ugma mahimong sapian, ug ang adunahan, malugnas, magsukarap sa yuta . . . Ug kinsay nasayud nga kining atong mga anak karon, nga hupong sa ngatanan, ugma mag-antus sa kawad-on, makitang magakagidlay kun hubo sa kadalanan, ug mangamatay sa gutmanan? Walay nasayud! Ang disgrasya, ang silot sa kahitas-an moabut ug mahitugpa lamang sa usa ka panimalay . . .

– Tumoo ka! . . . Sibug diha! . . . Pasagdi lang ako sa akong pagabuhaton . . . Wala kay labut niining butanga. Ang dapit mo mao ang pag-atiman sa panimalay.

– Unsa man, dili na lamang diay ako intawon makatutambag kanimo? Dautan ba diay kining akong gibuhat?

Si Don Cosme, sama sa buang, miliraw ang mga mata . . . Nagpalingoglingog na lamang ug wala na sumanong ug manumbaling sa mga maayong tinguha sa iyang asawang buotan ug sulondon . . .

Bisan ang dughan ni Andoy daw hapit na mobuto ug magun-ob sa hilabihang kaguol nga gibati, sa iyang asawa wala gayud isugid ang nahitabo, tali kaniya ug sa iyang agalon. Iyang giluum, gitipigan sa ilalum sa iyang dughan . . . Gipaninguha niya ug gipanlimbasugan nga sulod sa iyang panimalay, walay using masayud sa hitabo . . .

Sa pagka hapon mibalik siya sa balay sa iyang agalon, ug, sa atubangan niini, iyang gisubli pagpahayag ug gimatuod ang pagka walay sala niya; nga wala siyay nabuhat nga paglim(putol) ong sa iyang agalon: nga walay bisan diyutayng butang nga iyang napangiciw ug napangawkaw . . . Kadtong tanan gi pasangil kaniya, niadtong sala nga walay timaan, mao mga pagbutangbutang kamang sa mga iswong nangasina sa iyang kahimtang ug katungdanan . . . Apan, sahi niadtong buntag , si Andoy nahiagum sa kangil-ad ug kadunot sa kasingkasing ni Don Cosme ug ang hiwi ug balikong pagtuo niini, maoy milupok sa pangatarungan matulid niadtong tawong kabus, apan (putol)unggan . . .

Ug si Andoy, sama sa una, (putol)awilik ang mga luha, nahaug (putol) balay sa iyang agalon ug mi-(putol)li . . .

Tanan sa sulod-balay, wala (putol)apoy nagpanghibalo sa nahi(putol)o ni Andoy ug ni Don

Cosme. (putol) aayo kaayo kadtong moam(putol)g ug motipig mga butang ti(putol). Apan, sa dihang nangla(putol) na ang pila ka adlaw, sukad(putol) oy makadawat sa sulat (putol)ng agalon nga naghiugi(putol) niya ug sa iyang banay

(putol) paubsanon, si Andoy nga masinugtanon ug dili masupilon, magpugos karon sa iyang kaugalingon aron pagpatuman sa gimbut-an sa iyang agalon.

Niadtong adlawa, nga ang iyang asawa ug mga anak nanghipus na sa ilang mga butang, si Andoy usab nagpagikan sa iyang igsuong babaye ug mga anak ningadto sa Sugbu, sukad diin, inigkahapon, mosakay sa bapor pauli na ngadto sa Masbate.

Sa dihang napahiluna na ang tanan sa trak, ang igsuon ni Andoy nanamilit:

– Na, Doy . . . adto na mi . . .

– Pag-ayoayo kamo, insi!– maoy tubag ni Andoy nga mihalok sa iyang mga pag-umankon.

– Dautan, Andoy, kining pagduawa namo kaninyo– nagkanayon si insi niya Panyang– ang atong panagkita nakaungkag hinuon sa inyong panimalay . . .

Ug si Panyag mihilak . . .

– Ayaw! . . . ayaw, insi! . . . Dili ako buot nga balanon mo sa inyong panaw kanang hunahunang . . . Lain, lain ang nak(putol) dili (putol) Andoy . . . lhalok ko kang (putol) sa ug sa mga bata . . . Adios!

– Insi! . . . ayaw intawon kamo pagtagam! . . .

Sa nahilayo na ang trak gisakyan ni Panyag ug sa iyang mga anak, si Andoy mipauli ng tugub sa kasub-anan ug nagh(putol) nuktok sa iyang paglakaw . . .

Tulo gayud ka adlaw pan(putol) hipus ni Andoy sa ilang mga butang ug mga hayupan.

Niadtong udto, sa dihang (putol) talikod na sila sa ilang (putol) anan, niabut ang usa (putol) guon ni Don Cosme n(putol) nol usa ka sulat. Gib(putol) ug gibasa sa atuba(putol) yang asawa ug mg(putol) tud pa:

“Andoy:

Dawata kin(putol) kong binato(putol) kini ang (putol) kanimo (putol) nga buk-(putol) Mahit(putol) ako maka(putol) la (putol).”

Man dayon ang balay ni kompari Usting nga atong kadayonan ug kahantakan. Siyaro sab kong dili siya makapakaon ug makapahigda mga pila ka adlaw!

– Na, tala na . . .

Ug gihatud sila sa ilang mga silingan ngadto sa karretera probinsiyal, aron pagatang ug trak,

pinangulohan ni Kainto, nga nagtaklay usa ka dakung bantal.

Sa layolayo pa, ilang nakita nga may nag-urong awto sa dalan, ug ilang natino nga awto sa ilang agalon.

Unya nakita ni Andoy nga miguho ang uli ni Nyora Memeng nga nagkamay kanila. Milagsik sila sa ilang paglakaw ug giduol nila ang ilang agalon.

– Adto na diay kamo? – misulti ang asawang buotan ni Don Cosme nga nagpamahid sa iyang mata nga nangluha . . .

– Adto na intawon, nyora— maoy tubag sa magitayon.

– Hilabihang paglisud ko nga nahiatul gayud usab nga pit-os kaayo kami ning inyong paagikan karon. Wala gayud akoy ikapabalon kaninyo, gawas ning dos pesos nga halin ko karong buntag sa akong duha ka manutos tabako.

Ug gitunol kadto ni Nyora Memeng.

– Daghan salamat niini, nyora-mitubag, mapaubsanon uyamut si Andoy nga nagdawat sa kuwarta.

– Andoy, Rosa . . . ayaw baya kamo pagbalon ug kahiubus kanamo, ha? Nasayud na man bitaw kamo sa batasan ni senyor ninyo Cosme . . . morag batang way buut. Saputon kaayo . . . Maayo gud kanang managbulag kita sa maayong kabubut-on . . . dili ba mao, Rosa?

– Aw, wala man, nyora: wala gayud kami pagtukol kaninyo bisan madiyutay kaayo— nagkanayon si Rosa.

– Kining hitaboa, nyora, mao lamay pagsubay namo sa latid nga gibadlis kanamo sa palad— misumpay si Andoy.

Unya mihunong us aka salakyanan sa Lozada Autocar. Human managpig-itay sa mga kamut, ang mga hininginlan ni Don Cosme nanakay . . .

Sulod sa dul-an sa tulo ka taknang panaw sa trak, si Andoy gihagad papaliton pila ka numero sa suwipstik niadtong ahente nga ilang gisakay. Lima na lamang ka numero ang nahibilin, kay ang uban niini, matud pa sa ahente, gipalit ni Don Cosme.

Si Andoy, sa kahadlok nga kulangon unya ang ilang balon, mibalibad. Gibalik pagdudho sa ahente, ug si Andoy naghugot ug nagpilopilo usab sa iyang pagsalikaway. Si Rosa nga naghinamhinam ug nagpanikad, misindol sa kiting sa iyang bana ug mihonghong:

– Sulayan ta lang usa ka numero, Doy . . . pila may palad . ha, Doy? Kanang gihatag ni Nyora Memeng mao lamay atong ibayad, basin pag makasuwerte, ha, Doy?

– Kanyahay da, Rosa, nga kanunay kitang way . . .

– Na, mao na lamang gayud kining kausa . . . dili na ako mobalik paghasol kanimo . . . di na, di na gayud . . . – misapaw dayog sulti kadtong asawang Andoy nga hilabihang makaparayeg kaniya.

Ug si Andoy wala na mahagtingog ug nagpahinunot na lamang siya sa iyang asawa: gipalit kadtong us aka numero sa suwipstik, ug maoy gibayad kadtong dos pesos ni Nyora Memeng nga gipabalon kanila.

Ug kadtong malaayong panaw sa mamala nagpadayon . . .

Sakay sa motor “Princesa” migikan sila sa ika 7 ang takna sa gabii ug nahidunggo sa lungsod nga ilang gidulong, tapus ang duol sa duha ka adlawng paglatas sa dagat, nga ang nagpungasing balod mikusokuso ug mipalulimbuwad sa ilang gisakyan . . .

Didto sila dayon sa balay sa ilang kompari, diin sila gidawat ug gabiabi pagayo, sahi sa igsuon.

Sanglit si compare nila Usting daghan na man kaayog kaila niadtong dapita, tungud sa iyang kadugayon na, si Andoy iyang gipangitaag buhat. Ug tuod, wala dantig pila ka adlaw, napahiluna na kini sa usa sa mga baligyaanan sa kahoy, ug maoy iyang katungdanan ang pagpanukod niini ug pagatiman sa mga pumapalit.

Nagdawat si Andoy sa suhol nga P15.00 bulanbulan, libre casa y comida. Samtang si Rosa, nagbukas usa ka kan-anan sa dalan, nga unya, sa ngadto-ngadto, nakabatog daghan mga suki.

II

Duha ka bulan ang milabay sukad sa ilang pagadto sa yuta sa kamorosan.

Usa ka gabii niana nga bulanon, nagpahayahay si Andoy ug si Rosa niadtong mahapsayng lapyahan sa lungsod nga ilang gipuy-an.

– Nahibalo ka, Rosa? Wala ko ikaw ka suginli sa usa ka tinago nga akong gililong . . . Karon nga kita ania na dinhi ug ang tanan nanagpangagi na, tug-anan ko ikaw . . . Niadtong pagpakadawat ko gayud sa usa ka sulat ni Nyor Ome, nga naghingilin kanato, nalipong ako ug nakahunahuna pagpatay kaniya. Niadtong gabii nanaug ako kay ako gayud siyang kuhaan sa iyang kinabuhi sulod sa iyang tanaman, diin, human sa ilang panihapon, nabatasan niya nga adto magpahilis sa kinaon; apan sa dihang nakapalandong ako kanimo ug sa atong mga anak, nahaurong ako sa akong gilaktan ug wala makapadayon pagbuhat niadtong yawan-on kong tinguha . . . Gilayon mibalik ako sa akong agi, ug sa akong kamut nga nagakurog , hiluwatan ko ang akong hinagiban . . . Mamumuno na unta ako karon ug ambut hain na untang ako karon ug ambut hain na untang kalibutana ako ipadpad . . .

– Hesus marusip!– nanguros si Rosa. Alaut unta karon kaming imong mga tinalikdan . . . Unsa kaha untang mga kagulanana ang gipatagamtam kanamo sa langit kong kadto nahinayon pa nimo pagbuhat . . . Wala gayud diay intawon motugot ang imong manulondang magbalantay. Usa kadto, Andoy, ka pagsulay kanimo sa yawa . . . Usa ka pagsuta kay kaha

buot ikaw nila daldalon ug bubuntogon, ambi mahilig ba ikaw sa ilang gahum nga yawan-on . . .

Ug nahilum silag makadiyot. Mga ginagmayng tipik sa panganud mihinay pagpalong niadtong nagakasigang bulan . . .

– Karon nga ania na kita dinhi, wala ba ikaw batia ug kamingaw sa ato, Rosa?

– Nganong wala . . . gimingaw gayud ako, Ang atong silingan, bisan sila mga dautan kanato, kong mahinumdum ngani ako kanila dili lamang panghibaw-an nga makahilak ako . . . Motuhaw lamang ang akong mga kahidlaw kanila . . . Labi na gayud kadto si Nyora Memeng . . . oh si Nyora Memeng! . . . Pagkaayo gayud kadto niya! Pagkatam-is sa iyang kagawian!

– Adto na ta, Rosa. Dili nato palab-anan ang paghisgot sa ato, kay daw ingon sa magisi kining dughan kong mahinumdum ako sa atong pinuy-anan Ingon sa malumos kining kasingkasing sa akong kamingaw niadtong dapita, diin ang tanan, dautan ug maayo, akong gipakaigsuon ug gipakatipon-balay

Ug nanglakaw sila, dinanagan sa malusparon ug nagakaawop nga kahayag sa bulan, nga sukad didto sa kahitas-an daw ingon sa nagkisdum, kaha nakigambit sa kasub-anan nga gibati niadtong higayona sa magtiayong hininginlan . . .

Nangagi ang pila ka semana.

Karon ania kita sa bulan sa Disyembre, nga ang tibuok kapudpud-an ingon sa ginaukay sa suwipstik.

Ang tanang nanagpakapalit mga tikit niini, nasigpaabut sa pagasamputan sa ilang palad. Ingon nga nanagpaabut lamang usab kadtong mga wala managpakaapil, kay basin pa, sa ilang hunahuna, hipiskan sa mga madaug sa ilang mga kahigalaan ug kaparintihan, nga managpanalmot niadtong dakung sugal ug lipalipat sa yawa . . .

Ang ligid sa kapalaran ginapatuyok na . . .

Sa lungsod ni Don Cosme, sanglit siya da ang bugtong nagbaton ug radio, dayag na lamang nga siya day unang masayud ug makapamati sa buhi sa mga numero sa suwipstik niadtong adlaw sa pagsugod, miyerkoles, ika 12 sa maong bulan.

Aduna siyay sinuholan nga gikan sa siyudad usa ka taquigrafo-mecanografo nga maayo kaayong mosulti sa kinatsila ug ininglis, aron maoy magahubad ug magahulad sa tanang mabati gikan sa radyo, kay si Don Cosme dili man maalam sa ininglis, ug, sa kinatsila, igo da man nga makasinanggutan. Gisuhalan kadto ug tag P10.00 ang adlaw hangtud pagkahuman sa maong dula sa mga yawa . . .

Sa pagkasunod adlaw, igo lamang nga nakahuman pagpainit si Don Cosme, adia, naganayan na ang mga tawo padulong sa iyang balay, arong pagpangayog kasayuran kong tinuod bang gisugdan nag buhi ang suwipstik, kay ingon ugod sa ilang hibaloan na sa mga mantalaan, ang pagsugod niini, adto man isukad sa ika 15 ug dili sa ika 12.

– Oo, gisugdan na kagahapon sa hapon hangtud pagkagabii– nagkanayon si Don Cosme– ug gihunong kaganinang kaadlawon sa ikaw 5:51 ang takna. Aron sa atong hingpit nga kasayuran, paabuton ta, labing maayo, ang adlawng sabado nga mao nay katapusan.

– Apan, Nyor Ome, mahimo ba kahang imo kaming hatagan kasayuran sa tanang gisamputan kagahapon sa hapon hangtud kaganinang kaadlawon?– may nangotanang usa ka tawo.

– Nganong dili; mahimo kaayo . . .

Ug iyang gitawag ang takigrapo ug maoy gipaasoy sa atubangan niadtong daghang mga tawo.

Miduol ang sinuholan ni Don Cosme ug dayong siyaok:

– Mga ginoo: ang gisamputan sa suwipstik, sukad kagahapon sa hapon hangtud kaganinang kaadlawon, mao kini: migula na ang 2,751 ka mga numero, ug kini mao na ang magabahin sa salaping kapin sa usa ka milyon ug pito ka gatus ka pisos. Sa maong gidaghanon sa mga numero, ang nakapalad makadawat nag ganit, labing diyutay, usa ka gatus ka pisos. Kinsa kining mga tawhanang palaran, maoy butang nga dili pa nato hibaloan karon.